

УДК 567.5(477.73)

РИБИ ІЗ РОЗКОПОК ПОСЕЛЕННЯ XIII–XII СТ. ДО Н. Е. ПОБЛИЗУ С. ВИНОГРАДНИЙ САД (МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛ., УКРАЇНА)

О. М. Ковальчук

Національний науково-природничий музей НАН України,
вул. Б. Хмельницького, 15, Київ 01601, Україна
e-mail: Biologist@ukr.net

У статті представлені відомості щодо видового складу фауни риб, рештки яких були отримані під час археологічних розкопок поселення сабатинівської культури пізнього періоду бронзового віку, розташованого поблизу с. Виноградний Сад Доманівського району Миколаївської області. Ідентифіковані кісткові залишки 8 видів 8 родів 5 родин 5 рядів (Acipenseriformes, Cypriniformes, Siluriformes, Esociformes, Perciformes). Вирезуб (*Rutilus frisii*) і сом (*Silurus glanis*) порівняно з іншими видами представлені найбільшою кількістю решток. Для окремих особин деяких видів риб реконструйовані довжина і маса тіла. На основі опису остеологічного матеріалу та його порівняння з різновіковими іхтіокомплексами пізнього голоцену можна припустити, що рибацьтво відігравало важливу роль у забезпеченні жителів поселення Виноградний Сад продуктами тваринного походження. Переважання статевозрілих особин риб дає підстави припустити ймовірність застосування різноманітних знарядь лову.

Ключові слова: хрящові ганоїди, костисті риби, епоха бронзи, рибацьтво, Виноградний Сад, Північне Причорномор'я.

ВСТУП

Вивчення остеологічного матеріалу, знайденого під час археологічних розкопок різновікових пам'яток, дає змогу вирішити низку важливих питань, зокрема встановлення видового складу і аналіз промислової ролі окремих видів, а також оцінити ступінь впливу господарської діяльності людини на стан тваринних ресурсів у локальному географічному та широкому історичному аспектах [15].

Поселення Виноградний Сад було відкрите у 1931 р. поблизу однойменного села Доманівського району Миколаївської області, у заплаві правого берега р. Південний Буг [6] (рис. 1). Українські дослідники ототожнюють його з “містом людей киммерійських”, котре згадується на території Північного Причорномор'я Гомером у поемі “Одіссея” [2]. Планіграфія поселення і його компактна забудова дають змогу вбачати в ньому риси “протоміста” сабатинівської культури пізнього періоду бронзового віку (XIII–XII ст. до н.е.), жителі якого здійснювали контроль риболовецьких угідь

і прадавнього водного шляху по р. Південний Буг [13, 17]. У різний час його досліджували І.М. Шарафутдінова, О.М. Балушкін, В.М. Фоменко, К.І. Красільников, Л.І. Тельнова, О.О. Требух [9]. У результаті розкопок поселення, які проводилися з перервами з 1978 по 2006 р., відкрито понад 10 тис. м² площі із залишками жител і господарських будівель із великою кількістю кам'яних, кістяних і бронзових знарядь праці, глиняного посуду, численними рештками тварин [12]. На сьогодні визначені кісткові залишки ссавців, котрі представлені як домашніми (велика і дрібна рогата худоба, кінь, свиня, собака), так і дикими формами (зубр, олень, ведмідь, вовк тощо) [6].

Рис. 1. Місце розташування поселення Виноградний Сад із рештками риб

Fig. 1. Location of the Vinogradny Sad settlement with fish remnants

Метою статті є встановлення видового складу, реконструкція довжини тіла і маси риб із поселення Виноградний Сад на підставі вивчення їхніх кісткових решток.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріалом для дослідження стали остеологічні збори іхтіологічного матеріалу, отримані археологами під керівництвом І.М. Шарафутдінової у 1984–1986 рр. під час розкопок поселення Виноградний Сад. Загальна кількість каталогізованих і опрацьованих автором решток становить 372 екземпляри, у т.ч. 333 діагностичні кістки (89,5 %). Матеріал представлений кістками нейрокраніума (*parasphenoidum*, *basioccipitale*) і вісцерокраніума (*maxillare*, *palatinum*, *quadratum*, *articulare*, *dentale*, *epihyale*, *ceratohyale*, *praeperculare*, *operculare*), глотковими кістками і зубами, променями грудних плавців, хребцями. Додатково проаналізована луска.

Визначення систематичної приналежності викопних решток проводилися автором за загальноприйнятою методикою [5, 7] – порівняння кісткових фрагментів луски з екземплярами сучасних риб із використанням іхтіологічних колекцій Національного науково-природничого музею НАН України, приватних зборів остеологічного матеріалу Є.Ю. Яніш і С.В. Куршакова.

У статті прийнята іхтіологічна систематика, наведена в роботі Ю.В. Мовчана [10]. Найменування елементів скелета узгоджені з номенклатурою Й. Лепіксаара [8] і В. Раду [11]. Вимірювання зроблені штангенциркулем з точністю до 0,1 мм. Для встановлення розмірів тіла риб складали пропорцію, куди підставляли відомості про розмір ідентичних кісток досліджуваної та сучасної риб, для якої відомі довжина і маса [21]. Інформація про співвідношення розмірів кісток і маси тіла риб отримана на підставі відомих значень морфометричних параметрів екземплярів із порівняльних колекцій, використаних у ході дослідження. Під час підрахунків одна кістка риби вважалася еквівалентною одній особині [22].

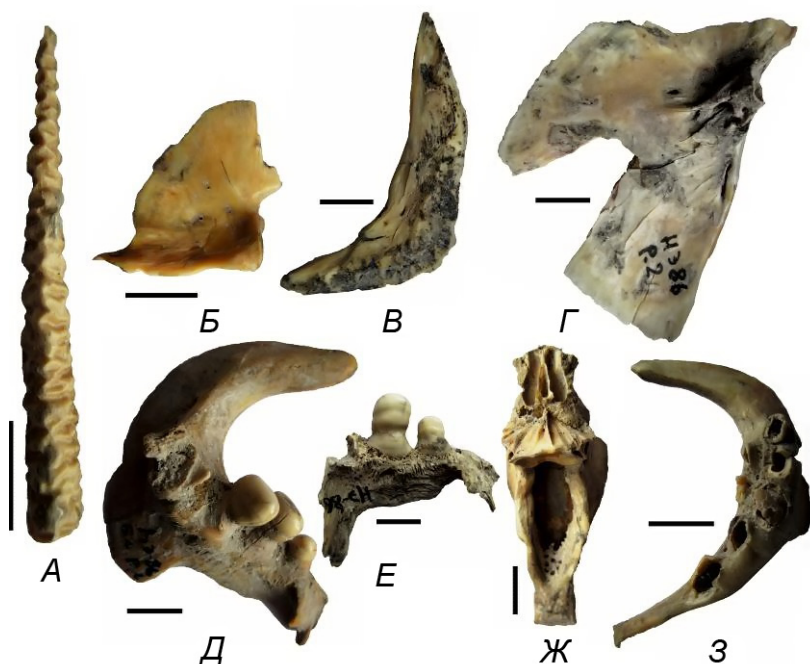
СКОРОЧЕННЯ

H – висота; HPT – висота коронки глоткового зуба; L – довжина; LDS – довжина озубленої поверхні ceratobranchiale; M – середнє значення; R – діапазон значень; W – ширина; WPT – ширина коронки глоткового зуба.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

У ході опрацювання решток із поселення Виноградний Сад встановлено наявність 7 видів риб 5 родин 5 рядів (Acipenseriformes, Cypriniformes, Siluriformes, Esociformes, Perciformes).

? Осетрові Acipenseridae gen. et sp. indet. – 1 фрагмент кістки (рис. 2, А). L = 53,4 мм; $W_{\max} = 7,3$ мм; $W_{\min} = 2,5$ мм. Риба, якій належить ця кістка, мала досить великі розміри. Попередньо її можна зблизити з представниками родів *Acipenser* Linnaeus, 1758. Проте, з огляду на фрагментарність представлених решток, визначення їхньої родової приналежності є неможливим.

Рис. 2. Рештки осетрових і корошових риб із поселення Виноградний Сад. ? Acipenseridae gen. et sp. indet.: А – фрагмент кістки. *Idus idus*: Б – quadratum; В – praeoperculare; Г – operculare. *Rutilus frisii*: Д – глоткова кістка (ceratobranchiale); Е – глотковий зуб; Ж – basioccipitale. *Aspius aspius*: З – глоткова кістка. Масштабний штрих – 1 см

Fig. 2. Remnants of the sturgeons and carp fishes from the Vinogradnyi Sad settlement. ? Acipenseridae gen. et sp. indet.: А – bone fragment. *Idus idus*: Б – quadratum; В – praeoperculare; Г – operculare. *Rutilus frisii*: Д – pharyngeal bone (ceratobranchiale); Е – isolated pharyngeal tooth; Ж – basioccipitale. *Aspius aspius*: З – pharyngeal bone. Scale bar – 1 cm

Корошові риби представлені трьома видами. Їхня частка становить 54,5 % від загальної кількості ідентифікованих решток.

В'язь європейсько-сибірський *Idus idus* (Linnaeus, 1758) – 1 quadratum (рис. 2, Б), 2 praepreoperculare (рис. 2, В), 1 operculare (рис. 2, Г). У зборах представлені ліва ($L = 60,2$ мм; $W = 15,9$ мм) і права ($L = 48,6$ мм; $W = 15,6$ мм) праеоперкуляре від двох особин. Висота суглобової осі – 60,6 мм; довжина суглобового відростка – 18,7 мм; довжина заднього кута – 18,6 мм; відстань між переднім кутом і суглобовою віссю – 30,9 мм; $H_{\max} = 57,2$ мм; $L_{\max} = 40,6$ мм. Усі описані кістки морфологічно не відрізняються від таких у в'язя європейсько-сибірського, але особини, яким вони належали, мали значно крупніші розміри, ніж їхні рецентні аналоги (табл. 1). На сьогодні в'язь трапляється в Україні у басейнах практично всіх крупних річок, у великих озерах і водосховищах [10].

Вирезуб причорноморський *Rutilus frisii* (Nordmann, 1840) – 156 цілих і фрагментованих глоткових кісток (рис. 2, Д), 17 ізольованих глоткових зубів (рис. 2, Е), 19 basioccipitale (рис. 2, Ж).

Глоткові кістки масивні, широкі. Довжина ceratobranchiale коливається у межах від 35,4 до 55,5 мм (середнє значення – 47,1 мм), ширина кістки становить 15,5–25,8 мм ($M = 21,9$ мм), висота scrbh перебуває у діапазоні значень 7,0–12,3 мм ($M = 9,3$ мм). LDS становить 26,5–39,1 мм ($M = 31,1$ мм). Коронки глоткових зубів широкі, масивні, з чітко вираженим пережимом у ділянці шийки. HPT = 7,2–10,8 мм ($M = 8,6$ мм), WPT = 5,5–8,8 мм ($M = 7,7$ мм). Вирезуб є цінною промисловою рибою, яка практично зникла у багатьох водоймах України. Раніше цей вид траплявся у лиманах північно-західної частини Чорного моря і в Азовському морі, заходив у Дністер, Південний Буг, Дніпро і, можливо, у пониззя Дунаю [10].

Білізна європейська *Aspius aspius* (Linnaeus, 1758) – 2 цілі глоткові кістки зі зруйнованими зубами (рис. 2, З). Загальна довжина кістки – 40,6 мм, ширина – 11,5 мм, висота – 7,8 мм, LDS = 25,7 мм. Головний зубний ряд складався з 5 зубів, від яких залишилися основи ніжок. Глоткові зуби дворядні, зубна формула: 5/2 – 2/5. На сьогодні білізна поширена у басейнах усіх великих річок, а також у численних озерах і водосховищах України [10].

Сом європейський *Silurus glanis* Linnaeus, 1758 – 3 parasphenoideum (рис. 3, А), 1 basioccipitale (рис. 3, Б), 1 praemaxillare (рис. 3, В), 3 maxillare (рис. 3, Г), 7 quadratum (рис. 3, Д), 2 articulare (рис. 3, Е), 4 dentale (рис. 3, Ж), 1 epihyale (рис. 3, З), 4 ceratohyale (рис. 3, К), 13 cleithrum (рис. 3, Л), 19 колючих променів грудних плавців (рис. 3, М), 45 хребців (рис. 3, Н), 16 покривних кісток черепа.

Ширина основи pinna pectoralis I коливається у межах 11,9–30,1 мм (середнє значення – 18,6 мм), діаметр хребців – 15,5–38,0 мм ($M = 26,6$ мм). Усі кісткові залишки морфологічно ідентичні таким у сучасних представників *Silurus glanis*. Риби, яким належали рештки, характеризувалися крупними розмірами (табл. 1), котрі можуть бути зіставлені з найбільшими рецентними екземплярами. Сом європейський є цінною промисловою рибою, яка поширена у басейнах усіх великих річок України, у т.ч. у Південному Бугу [10].

Щука звичайна *Esox lucius* Linnaeus, 1758 – 1 palatinum (рис. 4, А), 1 articulare (рис. 4, Б), 5 dentale (рис. 4, В), 1 epihyale (рис. 4, Г), 3 cleithrum (рис. 4, Д). Довжина dentale щук із Виноградного Саду перебуває у діапазоні значень 53,1–95,0 мм (середнє значення – 72,4 мм). L palatinum = 62,3 мм. Articulare і cleithrum представлені у вигляді невеликих уламків, epihyale має зруйновані краї. Усі знайдені кісткові залишки, незважаючи на незадовільну збереженість і значну фрагментарність, ідентичні до таких у щуки звичайної. Цей вид промислових риб є зви-

Рис. 3. Рештки сома (*Silurus glanis*) із поселення Виноградний Сад: А – parasphenoid; Б – basioccipitale; В – praemaxillare; Г – maxillare; Д – quadratum; Е – articulare; Ж – dentale; З – epihyale; К – ceratohyale; Л – cleithrum; М – колючий промінь грудного плавця (pinna pectoralis I); Н – хребець. Масштабний штрих – 1 см

Fig. 3. Remnants of the European catfish (*Silurus glanis*) from the Vinogradnyi Sad settlement: A – parasphenoid; Б – basioccipitale; В – praemaxillare; Г – maxillare; Д – quadratum; Е – articulare; Ж – dentale; З – epihyale; К – ceratohyale; Л – cleithrum; М – spiny-like pectoral ray (pinna pectoralis I); Н – vertebra. Scale bar – 1 cm

чайним у водоймах України і трапляється майже в усіх озерах, річках і водосховищах, за винятком Криму [10].

Таблиця 1. Реконструйовані значення довжини тіла і маси окремих видів риб із поселення Виноградний Сад, отримані шляхом екстраполяції даних*

Table 1. Reconstructed body length and weight values of individual fish species of the Vinogradnyi Sad settlement, obtained by the extrapolation of data*

Вид	Елемент скелета, використаний для аналізу	n	Довжина тіла, см		Маса тіла, кг	
			R	M	R	M
<i>Idus idus</i>	praeoperculare	2	66; 82	–	1,4; 1,7	–
	operculare	1	–	89	–	1,9
<i>Rutilus frisii</i>	ceratobranchiale	156	35–54	46	2,8–4,4	3,7
<i>Aspius aspius</i>	ceratobranchiale	1	–	48	–	1,2
	dentale	1	–	134	–	4,2
<i>Silurus glanis</i>	pinna pectoralis I	19	51–128	79	2,5–4,2	4,0
	vertebra	45	101–248	174	1,6–8,0	4,8
<i>Esox lucius</i>	dentale	5	47–75	68	1,2–1,9	1,7

Примітка: * Розрахунки виконані на підставі відомих значень морфометричних параметрів окремих екземплярів риб із порівняльних остеологічних колекцій, використаних у процесі дослідження.

Comment: * Calculations have been done based on the known values of the morphometric parameters for the individual fish specimens from comparative osteological collections used in the study.

Окунь звичайний *Perca fluviatilis* Linnaeus, 1758 – луска (рис. 4, Е). Ктеноїдні лускові пластинки ідентичні до таких у сучасного окуня. Луска обгоріла, досить крихка від перебування у вогні.

? Йорж смугастий *Gymnocephalus schraetser* (Linnaeus, 1758) – 3 quadratum (рис. 4, Ж). Довжина кісток коливається у межах 56,2–63,6 мм і становить у середньому 60,7 мм. Морфологічно представлені рештки найбільш подібні до таких у рецентного йоржа смугастого. В Україні *Gymnocephalus schraetser* нині поширений у пониззі Дунаю і в басейні Тиси, а також у річках Закарпаття [10].

У процесі дослідження нами були реконструйовані мінімальна, середня і максимальна довжина тіла, а також маса особин 5 видів риб (див. табл. 1). У переважній більшості випадків виловлювали риби, які мали середні або крупні розміри. Розмір особин міг впливати на спосіб їхнього добування. З огляду на кількість представлених решток, можна стверджувати, що рибальство відіграло важливу роль у забезпеченні жителів продуктами тваринного походження.

Для 5 видів (в'язь, вирезуб, білізна, сом, щука) за показниками довжини і маси тіла встановлено індивідуальний вік (табл. 2). Основу опрацьованої вибірки складають статевозрілі особини, частка яких коливається від 46 % (*Esox lucius*) до 74–75 % (*Rutilus frisii* та *Idus idus*, відповідно). Кількість решток нестатевозрілих риб значно менша й у процентному вираженні коливається у діапазоні 6 % (*Silurus glanis*) – 18 % (*Esox lucius*). Такий розподіл може опосередковано свідчити про селективність рибальства на поселенні та можливість застосування його жителями різноманітних знарядь лову [21]. Це припущення підкріплюється знахідками металевих гачків [12], кістяних поворотних гарпунів [16] і грузил від рибальських сітей [4] у матеріалах із розкопок Виноградного Саду.

Рис. 4. Рештки щукових і окуневих риб із поселення Виноградний Сад. *Esox lucius*: А – palatinum; Б – articulare; В – dentale; Г – epihyale; Д – cleithrum. *Perca fluviatilis*: Е – луска. ? *Gymnocephalus schraetser*. Ж – quadratum

Fig. 4. Remnants of the pike and perch fish species from the Vinohradnyi Sad settlement. *Esox lucius*: А – palatinum; Б – articulare; В – dentale; Г – epihyale, Д – cleithrum. *Perca fluviatilis*: Е – scale. ? *Gymnocephalus schraetser*. Ж – quadratum

Таблиця 2. Вікова структура вибірок риб із поселення Виноградний Сад*

Table 2. Age structure of the fish samples from the Vinohradnyi Sad settlement*

Вид	Кількість особин	Статевозрілі	%	Нестатевозрілі	%	Невизначений статус	%
<i>Idus idus</i>	4	3	75	–	–	1	25
<i>Rutilus frisii</i>	192	143	74	13	7	36	19
<i>Aspius aspius</i>	2	1	50	–	–	1	50
<i>Silurus glanis</i>	119	57	48	7	6	55	46
<i>Esox lucius</i>	11	5	46	2	18	4	36

Примітка: * Розрахунки виконані на підставі значень, представлених у табл. 1.

Comment: * Calculations are made based on the values from the Table 1.

ВИСНОВКИ

Отже, у процесі дослідження встановлено, що жителями поселення Виноградний Сад у XIII–XII ст. до н.е. практикувалося рибальство. Усього промислом були

охоплені принаймні 8 ідентифікованих видів риб. Усі вони, за винятком вирезуба, на сьогодні є досить звичайними і часто трапляються у водоймах Азово-Чорноморського регіону. Вирезуб і сом представлені найбільшою кількістю кісткових решток. Очевидно, чисельність цих видів у пониззі Південного Бугу протягом досліджуваного періоду була досить значною. У той же час решта видів представлені одиничними кістковими фрагментами.

У вибірці з Виноградного Саду наявні основні промислові види риб, характерні для археологічних пам'яток Північного Причорномор'я досліджуваного періоду [1, 3, 14, 22]. На противагу деяким із них [18–20], опрацьовані збори характеризуються практично повною відсутністю решток осетрових риб, що, ймовірно, можна пояснити недостатньою вибіркою матеріалу.

1. *Bibikova V.I.* From the history of the Holocene vertebrate fauna of the Eastern Europe. In: **Prirodnaya obstanovka i fauny proshlogo**. Kiev, 1963; 1: 119–146. (In Russian).
2. *Chernyakov I.T.* Homeric "Grad of the Cimmerian people" in the archaeological realities of the Northern Black Sea Coast. **Problems of Scythian and Sarmatian archeology of the North Black Sea Coast**: abstr. conf., dedicated to the 90th anniversary of Prof. B.N. Grakov. Zaporozhye, 1989: 165–167. (In Russian).
3. *Dyachenko I.P.* Fauna and some biological features of fishes in the Late Bronze Age. **The Bronze Age of the Southern Urals**: collection of scientific papers. Ufa, 1985: 100–110. (In Russian).
4. *Fomenko V.M., Trebukh O.O.* Research on the northern periphery of sabatynivsky settlement Vinohradnyi Sad. **Proceedings of State Humanitarian University of Petro Mohyla complex "Kyiv-Mohyla Academy". Series of Historical Science**, 2008: 96(83): 111–115 (In Ukrainian).
5. *Galkin G.G.* Atlas of scales of the freshwater bony fishes. In: **Izvestiya Vsesoyuznogo nauchno-issledovatel'skogo instituta ozernogo i rechnogo rybnogo hozyaistva**. 1958; 46: 105 p. (In Russian).
6. *Grebennikov V.B., Gorbenko K.V.* **Bronze Age settlements and ground burials on the territory of Nikolaev region (archaeological map)**. Nikolaev, 2010. 168 p. (In Russian).
7. *Lebedev V.D.* **Freshwater Quaternary ichthyofauna of the European part of USSR**. Moscow, 1960. 404 p. (In Russian).
8. *Lepiksaar J.* **Introduction to osteology of fishes for palaeozoologists**. Göteborg, 1994. 96 p.
9. *Matviyenko L.V.* Research sources of history of the Steppe Pobuzhya at the turn of the II mill. BC. **Historical Archive**, 2011; 6: 132–135. (In Ukrainian).
10. *Movchan Yu.V.* **Fishes of Ukraine**. Kyiv, 2011. 444 p. (In Ukrainian).
11. *Radu V.* **Atlas for the identification of bony fishes from archaeological sites**. București, 2005. 80 p.
12. *Sharafutdinova I.M.* Vinohradnyi Sad [Electronic Resource]: **Encyclopedia of the history of Ukraine. Vol. 1: A-B** / Ed. V.A. Smoliy et al. Kyiv, 2003: 688 p. <http://www.history.org.ua>. (In Ukrainian).
13. *Sharafutdinova I.N., Balushkin A.M.* Vinohradnyi Sad settlement and problems of Sabatinovskaya culture. In: **Sabatinovskaya and srubnaya cultures: relationship problems of the East and West in the Late Bronze Age**. Kiev-Nikolaev, 1997. P. 35–36. (In Russian).
14. *Tarashchuk V.I.* Materials on study of freshwater fishes from the Meogene and Anthropogene sediments of Ukraine. **Zbirnyk Prats Zoologichnoho Muzeyu AN URSS**, 1962; 31: 3–27. (In Ukrainian).
15. *Tsepkin E.A., Sokolov L.I.* Main results of the study of the fossil ichthyofauna from the continental water bodies of USSR. **Voprosy Ichthyologii**, 1990; 30(6): 885–890 (In Russian).

16. *Usachuk A.N.* Trasological analysis of bone artifacts from the srubny settlement Krasny Yar on Don. **Don-Donetsk region in the antiquities of the Bronze Age of the Eastern European steppe and forest steppe**: abstr. and conf. materials. Voronezh, 1996. P. 69–73. (In Russian).
17. *Yanish Ye. Yu.* Ichthyofauna of the lower reaches of the Southern Bug and Dnieper-Bug estuary in the IV cent. BC – III cent. AD based on the analysis of osteological materials obtained during archaeological excavations. **200 years on national paleontology**: All-Russian conf. materials. Moscow, 2009. P. 142–143. (In Russian).
18. *Yanish Ye. Yu., Antipina E.E.* Commercial fishes of the Ancient Olbia (I–III cent. AD) and its neighbourhood. **Zool. Zhurn**, 2013; 92(9): 1190–1200. (In Russian).
19. *Yanish Ye. Yu., Bylkova V.P.* Analysis of osteological material from archaeological site Belozersky settlement (IV cent. BC). **The dynamics of modern ecosystems in the Holocene**: materials of the Third Russian Scientific Conference with International Participation. Kazan', 2013. P. 354–357. (In Russian).
20. *Yanish Ye. Yu., Kaminskaya N.V.* Ichthyofauna of the lower reaches of the Southern Bug in the III–IV cent. BC. In: **Biodiversity: problems and prospects of conservation**. Penza, 2008; 2: 177. (In Russian).
21. *Yanish Ye. Yu., Kovalchuk A.N.* Reconstruction of the body length and weight of commercian fishes on materials from archaeological excavations of the settlement on Berezan' Island (VI–V cent. BC). In: **Fundamental problems of Quaternary, results and main trends of future studies**: collection of papers (Rostov-on-Don, 10–15 June 2013). Rostov-on-Don. SSC RAS Publishers, 2013. P. 735–736. (In Russian).
22. *Zhiteneva L.D.* **A commercial fish fauna and fishing the Black Sea basin on archaeological materials**: Diss. ...Cand. Biol. Sci. (Manuscript). Moscow, 1964. 215 p. (In Russian).

FISHES FROM EXCAVATIONS OF THE SETTLEMENT OF XIII–XII CENTURIES BC NEAR VINOHRADNYI SAD VILLAGE (MYKOLAIV REGION, UKRAINE)

O. M. Kovalchuk

*National Museum of the Natural History, NAS of Ukraine
15, B. Khmelnytskyi St., Kyiv 01601, Ukraine
e-mail: Biologist@ukr.net*

In the paper the data on the species composition of the fish fauna from the Vinogradnyi Sad settlement are presented. Their remnants have been found during the archaeological excavations. The settlement is located near the village of the same name (Domanovskyi district, Mykolaiv region). It belongs to Sabatinovska culture, and dated by the Late Bronze Age. Remnants of the 8 species belonging to 8 genera, 5 families and 5 orders (Acipenseriformes, Cypriniformes, Siluriformes, Esociformes, Perciformes) were identified. Pontic roach (*Rutilus frisii*) and European catfish (*Silurus glanis*) are presented by a majority of remnants as compared to other species. Body length and weight was reconstructed for some individuals of certain fish species. Based on the description of osteological material and its comparison with different-aged late Holocene ichthyocomplexes, it is assumed that fishery played an important role in ensuring the inhabitants of the Vinogradnyi Sad settlement by animal resources. The predominance of mature fish individuals suggests the use of different types of fishing gears.

Keywords: cartilaginous ganoid fishes, bony fishes, Bronze Age, fisheries, Vinogradnyi Sad, Northern Black Sea region.

РЫБЫ ИЗ РАСКОПОК ПОСЕЛЕНИЯ XIII–XII ВВ. ДО Н. Э. ОКОЛО С. ВИНОГРАДНЫЙ САД (НИКОЛАЕВСКАЯ ОБЛ., УКРАИНА)

А. Н. Ковальчук

*Национальный научно-природоведческий музей НАН Украины
ул. Б. Хмельницкого, 15, Киев 01601, Украина
e-mail: Biologist@ukr.net*

В статье представлены данные о видовом составе фауны рыб, остатки которых были получены при археологических раскопках поселения сабастиновской культуры позднего периода бронзового века, расположенного около с. Виноградный Сад Домановского района Николаевской области. Идентифицированы костные остатки 8 видов 8 родов 5 семейств 5 отрядов (Acipenseriformes, Cypriniformes, Siluriformes, Esociformes, Perciformes). Выпезуб (*Rutilus frisii*) и сом (*Silurus glanis*) по сравнению с другими видами представлены наибольшим количеством остатков. Для отдельных особей некоторых видов рыб реконструированы длина и масса тела. На основании описания остеологического материала и его сравнения с разновозрастными ихтиокомплексами позднего голоцена можно предположить, что рыболовство играло важную роль в обеспечении жителей поселения Виноградный Сад продуктами животного происхождения. Преобладание половозрелых особей рыб позволяет предположить применение разнотипных снастей.

Ключевые слова: хрящевые ганоиды, костистые рыбы, эпоха бронзы, рыболовство, Виноградный Сад, Северное Причерноморье.

Одержано: 31.10.2014